

Теоретичні основи методичної компетентності майбутніх учителів початкових класів

У статті на основі аналізу наукових підходів до поняття «методична компетентність» у сучасних педагогічних, психологічних і методичних дослідженнях уточнюється поняття «методична компетентність майбутнього учителя початкових класів», проводиться аналіз даного поняття на основі діяльнісного підходу.

Ключові слова: компетентність, методична компетентність, учитель початкових класів, діяльність.

Теоретические основы методической компетентности будущих учителей начальных классов

В статье на основе анализа научных подходов к понятию «методическая компетентность» в современных педагогических, психологических и методических исследованиях уточняется понятие «методическая компетентность будущего учителя начальных классов», проводится анализ данного понятия на основе деятельностного подхода.

Ключевые слова: компетентность, методическая компетентность, учитель начальных классов, деятельность.

Theoretical basis of methodical competence of primary school teachers

In paper, based on the analysis of scientific approaches to the concept of "methodological competence" in modern pedagogical, psychological and methodological research clarifies the concept of "methodical competence of primary school teachers' analyzes of the concept of activity-based approach.

Keywords: competence, methodological competence, teacher primary school activities.

Постановка проблеми. Сучасне світове співтовариство беззастережно визнає якість освіти головною метою, пріоритетом розвитку суспільства у XXI столітті, якому підпорядковані всі інші показники людського життя. Сьогодення вимагає від школи, зокрема початкової, творчих учителів, які вміють працювати з дітьми та їх батьками, з колективом, глибоко розуміють і знають свою роль у суспільстві, вміють використовувати набуті знання, вміння та навички на практиці, тобто є професійно компетентними у питаннях організації, змісту та методики педагогічної роботи.

З огляду на це, основною метою вищої освіти є підготовка кваліфікованого педагога відповідного рівня та профілю, конкурентоздатного на ринку праці, компетентного, який вільно володіє знаннями та орієнтується в суміжних галузях діяльності, готового до постійного професійного росту, соціальної та професійної мобільності.

Це зумовило й динаміку української системи освіти від когнітивно-орієнтованої до особистісно-орієнтованої парадигми та появу й утвердження представленої у науковій літературі так званої компетентнісно-орієнтованої парадигми, яка набула статусу новітньої міжнародної освітньої стратегії.

Поняття «competens» тлумачний словник іншомовних слів трактує як «володіння знаннями, дозволяють судити про що-небудь, висловлювати вагоме, авторитетну думку» [4].

Значний вклад у розвиток компетентнісного підходу внесли роботи І. Родигіної, Ю. Фролова, Д. Махотіна, І. Єрмакова, Д. Пузікова, Ю. Татура, А. Хуторського, Л. Коваль, Н. Бібік, Н. Кузьміної, А. Маркової, М. Хомського тощо.

У структурі професійної компетентності вчителя більшість учених виділяють три складові: науково-теоретичну, методичну та психолого-педагогічну. Високий рівень розвитку однієї з них не може компенсувати

недостатню сформованість інших. Педагоги, які мають високий рівень підготовки в області фундаментальної науки, не завжди успішно справляються з педагогічною працею. Як показали дослідження, які проводила Н. Кузьміна, учителя, які, незважаючи на глибокі знання предмета і високий рівень відповідального ставлення до праці, не вміють навчати учнів своєму предмету [8].

Таким чином, проблема розвитку методичної компетентності вчителя, зокрема початкових класів є актуальною проблемою сучасної педагогічної освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Особливості компетентнісного підходу розкриваються в ряді вітчизняних і зарубіжних досліджень. У сучасній теорії і практиці вищої педагогічної освіти накопичено значний досвід, який охоплює багато аспектів професійно-педагогічної підготовки студентів гуманітарних спеціальностей, зокрема майбутніх учителів початкової школи. Аналіз наукових доробків з цього питання свідчить про те, що сьогодні існує вже значна кількість праць, присвячених проблематиці професійної підготовки вчителя, зокрема підходам до обґрунтування теоретичних основ удосконалення професійної підготовки (О. Абдулліна, В. Гусєв, М. Нікандров, І. Новик, К. Платонов тощо), упровадженню компетентнісного підходу до змісту професійної діяльності (В. Бондар, І. Зимня, О. Овчарук, О. Садівник, А. Хуторський тощо), питанням формування та розвитку професійної (С. Багадирова, Є. Бондаревська, Т. Власова, Г. Голуб, Т. Орджи, Д. Старк тощо) та професійно-методичної компетентності спеціаліста (Н. Бібік, О. Бігич, Л. Ващенко, Н. Кузьміна, О. Локшина, А. Маркова, Л. Паращенко, О. Пометун, Л. Таланова, Н. Язикова тощо). Існує ряд досліджень, які висвітлюють окремі аспекти проблеми: методологічну компетентність та методологічну культуру (Т. Алексєєва, П. Баранов, Р. Богданова, А. Кочетов, С. Кульневич, О. Лебедєв); методичне мислення (О. Гончарук, Н. Кузовлева, Ю. Кулюткін, Г. Сухобська); методичну рефлексію (О. Анісімов,

Н. Посталюк), але вони не зосереджують увагу на місці методичної компетентності у професійній підготовці майбутніх учителів початкової школи.

Мета статті – на основі аналізу наукових підходів до поняття «методична компетентність» у сучасних педагогічних, психологічних і методичних дослідженнях уточнюється, який етап методичної підготовки учителя початкових класів характеризує поняття «методична компетентність», виявляється основні ознаки поняття «методична компетентність майбутнього учителя початкових класів».

Виклад основного матеріалу. Для з'ясування основних напрямів вирішення даної проблеми необхідно виявити ключові ознаки поняття «методична компетентність майбутнього учителя початкових класів».

Дефініцію методичної компетентності вчителів досліджували багато вчених та педагогів. Одностайної думки щодо визначення цього поняття досі немає. Наведемо декілька трактувань поняття «методична компетентність учителя», які є актуальним для нашого дослідження у таблиці 1.

Таблиця 1

**Визначення поняття «методична компетентність учителя»
у науково-педагогічній літературі**

№ з/п	Учений	Визначення
1	В. Адольф	Методична компетентність вчителя являє собою розгорнуту систему знань з питань конкретної побудови викладання тієї чи іншої дисципліни [1, с. 119]
2	О. Зубков	Методична компетентність – це системне утворення, компонентами якого є знання, вміння, навички педагога в області методики на основі оптимального поєднання методів педагогічної діяльності [3, с. 5]
3	Т. Гущина	Методична компетентність – це інтегральна багаторівнева професійно значуща характеристикою особистості та діяльності педагогічного працівника, що опосередковує результативний професійний досвід; системне утворення знань, умінь, навичок педагога в галузі методики і оптимального поєднання методів

		професійної педагогічної діяльності [2]
4	С. Івашньова	Методична компетентність вчителя є багатокomпонентним явищем, що базується на знаннях різних галузей наук (психології, педагогіки, андрагогіки, досвіду професійної та самоосвітньої діяльності, уміннях і навичках) і характеризується як усвідомлена здатність і готовність учителів якісно реалізовувати методичну роботу (дидактичну, виховну, організаційно-управлінську), проявляти самостійність мислення, мати свідоме і відповідальне ставлення до результатів професійної діяльності [5]
5	Н. Кузьміна	Методична компетентність розглядається як одним з основних елементів професійної компетентності педагога і включає в себе компетентність у сфері способів формування знань, умінь і навичок учнів [9, с. 94]
6	О. Лебедева	Методична компетентність – це знання в області дидактики, методики навчання предмету, уміння логічно обґрунтовано конструювати навчальний процес для конкретної дидактичної ситуації з урахування психологічних механізмів засвоєння [11]
7	Т. Руденко	Методична компетентність являє собою набір професійних знань і певних умінь, що дозволяють вчителю-предметнику успішно здійснювати професійну діяльність [12]
8	Т. Сясіна	Методична компетентність вчителя являє собою інтегративну багаторівневу професійно значиму характеристику його особистості, що виражається в наявності ціннісного ставлення до педагогічної професії, професійних знань і умінь, узятих у єдності [16]

Таким чином, аналіз наукових джерел свідчить, що більшість учених розглядають методичну компетентність учителя через оволодіння ним системи компонентів: знань, умінь, навичок з урахуванням індивідуальних якостей особистості (Н. Кузьміна, В. Адольф, І. Малова, О. Зубков, Н. Глузман, Т. Гущина, О. Борзенкова, Т. Руденко, Н. Цюлюпа, О. Бігич тощо). Але існує інша позиція, за якою методичну компетентність слід розуміти як готовність учителя до проведення занять та до творчої самореалізації (С. Скворцова, С. Івашньова). Також розглядають методичну

компетентність як професійну характеристику особистості вчителя (О. Ігна, Т. Гущина, Т. Сясіна).

Проведений аналіз трактування поняття «методична компетентність вчителя» дозволяє зробити висновок, що дана компетентність є системною цілісністю взаємозв'язаних компонентів, якістю особистості і готовністю майбутнього вчителя до навчально-виховної діяльності в школі. Але досі не дано конкретного визначення методичної компетентності вчителя початкових класів.

Як бачимо, значна кількість учених та педагогів зміст поняття методичної компетентності розкривають через її структуру. Науковці по-різному визначають структуру методичної компетентності вчителя: через систему компонентів, рівнів або елементів. Між тим, єдиної загальноприйнятої структури методичної компетентності вчителя початкових класів досі не існує.

Так, О. Зубков виділяє у структурі методичної компетентності методичну культуру, методичне мислення, методичну творчість і мобільність вчителя [3].

О. Ігна визначає такі компоненти методичної компетентності педагога:

- а) знання і навички в галузі теорії, технології і методики навчання предмета;
- б) володіння методичною термінологією;
- в) методичні уміння: аналізу, реалізації педагогічної діяльності, планування та ін.;
- г) дидактичні і творчі здібності, здібність застосовувати наявні знання в практичній діяльності;
- г) досвід розв'язання навчальних методичних задач;
- д) досвід квазіпрофесійної та професійної діяльності;
- е) критичне методичне мислення та інші [6, с. 92].

На переконання Т. Кочаряна, структуру методичної компетентності становлять професійні знання, професійні уміння та особисті якості [7].

Науковець О. Лебедева виокремлює загальнопедагогічні, дидактичні та конкретно-методичні компоненти методичної компетентності вчителя [11].

С. Рягін визначає такі важливі компоненти методичної компетентності: мобільність знань (постійне відновлення знань для успішного

вирішення завдань тепер і в цих умовах), гнучкість методу (застосування того або іншого методу залежно від умов), критичність мислення (творче, нестандартне мислення), відповідальність за дії [16, с. 123].

А. Кузьмінський, Н. Тарасенкова та І. Акуленко до структури методичної компетентності вчителя математики включили гносеологічний, аксіологічний, праксеологічний та професійно-особистісний компоненти [10].

Отже, методична компетентність обумовлена змістом здійснюваної діяльності та властивостями особистості, вона є системно-організованою, цілісною, особистісно обумовленою характеристикою майбутнього вчителя початкової школи як суб'єкта діяльності, адекватною цілям та змісту певного виду його професійної діяльності.

Відповідно, в основу структури методичної компетентності, повинна бути покладена структура діяльності [13].

Діяльність – основа педагогічної професії. Тому ми вважаємо за доцільне звернутися до діяльнісного підходу як методології дослідження. В основі діяльності вчителя початкових класів лежать складні комплексні вміння, які необхідно сформувати в процесі неперервної практичної підготовки майбутнього фахівця.

Діяльність педагога, зокрема вчителя початкових класів, є неперервним процесом розв'язання різноманітних завдань і реалізується в таких видах:

- викладання (управління переважно пізнавальною діяльністю школярів);
- виховна робота (організація виховного середовища);
- класне керівництво (організація навчання і виховання учнівського колективу в певному класі);
- діяльність із самоосвіти і професійного самовиховання;
- управлінська діяльність (управління різноманітними видами діяльності, зокрема навчальною, розвивальною, виховною з метою гармонійного розвитку молодших школярів);

- організаторська діяльність (організація дитячого колективу в школі і поза нею із залученням молодших школярів у шкільні та позашкільні заходи);

- науково-дослідницька діяльність (організація навчально-виховного процесу на уроках із використанням нестандартних, інтерактивних, інтегрованих уроків, інноваційних, нових інформаційних технологій задля підвищення якості знань учнів) [14].

Психологічна наука розглядає педагогічну діяльність як складну багаторівневу динамічну структуру, яка містить такі елементи:

1. Мета педагогічної діяльності. Вона полягає у вихованні особистості в гармонії із собою, соціумом і природою, залученні людини до цінностей культури. Тобто мета постає як особлива місія, призначення якої – творення і самовизначення особистості в культурі, утвердження людини в людині.

2. Зміст викладацької діяльності. Він охоплює процес організації навчальної діяльності учнів, спрямованої на засвоєння ними предметного соціокультурного досвіду як основи і умови розвитку; процес організації власної діяльності.

3. Засоби діяльності вчителя. До них належать наукові (теоретичні та емпіричні) знання; тексти підручників і результати самостійних спостережень учнів як носії знань; допоміжні засоби (технічні, графічні, комп'ютерні тощо).

4. Результат педагогічної діяльності. Ним є розвиток учня, його особистісне, інтелектуальне удосконалення, становлення його як особистості, суб'єкта навчальної діяльності.

5. Суб'єкт педагогічної діяльності. Це учитель, інструменти впливу якого – його особистість, знання, вміння, почуття, воля.

6. Об'єкт педагогічної діяльності. Він специфічний, оскільки учень є одночасно об'єктом і суб'єктом, адже навчально-виховний процес продуктивний лише за умови поєднання елементів самовиховання і

самонавчання учня. Більше того, педагогічний процес змінює не лише учня, а й учитель, розвиваючи в ньому одні якості, викорінюючи інші.

Схематично структуру педагогічної діяльності учителя початкових класів можна подати так:

визначення педагогічних цілей і завдань → вибір засобів і способів розв'язання поставлених завдань (кого вчити? кому вчити? що вчити? як вчити?) → аналіз і оцінювання педагогічної діяльності (порівняльний аналіз запланованого і реалізованого в діяльності вчителя).

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Вивченню поняття «методична компетентність» у тому числі вчителя початкових класів присвячено наукові праці багатьох учених та педагогів. Значна кількість дослідників трактують це поняття через оволодіння вчителем системи компонентів: знань, умінь, навичок; інше трактують її як готовність учителя до проведення занять та до творчої самореалізації. Також значна кількість учених дають визначення методичній компетентності вчителя через визначення її структури на основі діяльнісного підходу. Ми також схилиємося до такого підходу у розуміємо методичну компетентність майбутнього вчителя початкових класів як діяльнісну характеристику особистості, що виявляється у цілісній системі особистісно-осмислених знань, умінь, навичок, які забезпечують оволодіння педагогічної діяльності через вивчення методики викладання навчальних предметів початкової школи та проходження педагогічної практики, що дозволить у майбутньому успішно здійснювати професійну педагогічну діяльність.

Подальше дослідження ведеться стосовно розробки структури та моделі методичної компетентності майбутнього вчителя початкових класів у процесі педагогічної практики.

Список використаних джерел

1. Адольф В.А. Профессиональная компетентность современного учителя. – Красноярск: М-во общ. и проф. образования РФ ; Краснояр. гос. ун-т, 1998. – 309 с.
2. Гущина Т.Н. Формирование методической компетентности педагогических работников учреждений дополнительного образования детей в процессе повышения квалификации: дисс. ... канд. пед. наук. Ярославль, 2001. – 252 с.
3. Зубков А.Л. Развитие методической компетентности учителей в условиях модернизации общего образования: дисс. ... канд. пед. наук. Екатеринбург, 2007. – 169 с.
4. Словник іншомовних слів / уклад. С.М. Морозов, Л.М. Шкарапуга. – К.: Наукова думка, 2000. – 680 с.
5. Ивашнёва С. В. Организационно-педагогические условия повышения методической компетентности учителей иностранного языка начальной школы [Электронный ресурс] / С. В. Ивашнёва. – Режим доступа до статті : http://conference.kemsu.ru/GetDocsFile?id=11714&table=papers_file&type=0&conn=confDB.
6. Игна О. Н. Структура и содержание методической компетентности учителя иностранного языка / О. Н. Игна // Ярославский педагогический вестник. – 2010. – № 1. – С. 90–94.
7. Кочарян Т. Э. Развитие методической компетентности преподавателя среднего профессионального учебного заведения в условиях последиplomного образования: дис. ... канд. пед. наук : 13.00.08 / Кочарян Тигран Эдуардович. – Ставрополь, 2004. – 179 с.
8. Кузьміна Н.В. Здібності, обдарованість, талант учителя. – Л.: Знання, 1985. – 32 с.
9. Кузьмина Н. В. Профессионализм личности преподавателя и мастера производственного обучения. – М.: Высш. шк., 1990. – 117 с.

10. Кузьмінський А.І. Наукові засади методичної підготовки майбутнього вчителя математики / А. І. Кузьмінський, Н. А. Тарасенкова, І. А. Акуленко. – Черкаси : Вид. ЧНУ ім. Б. Хмельницького, 2009. – 320 с.

11. Лебедева О.В. Развитие методической компетентности учителя как средство повышения эффективности учебного процесса в общеобразовательной школе: 13.00.01 / Автореф. дис. ... канд. пед. наук. – Новгород, 2007. – 24 с.

12. Малова И. Е. Непрерывная методическая подготовка учителя математики: автореф. дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.08. – Ярославль: Ярославский государственный педагогический университет им. К. Д.Ушинского, 2007. – 42 с.

13. Педагогічна майстерність : підручник / І. А. Зязюн, Л. В. Крамущенко, І. Ф. Кривонос та ін.; за ред. І. А. Зязюна. – [3-е вид. доп. і перероб.]. – К. : СПД Богданова А. М., 2008. – 376 с.

14. Семиченко В. А. Психологія педагогічної діяльності : навч. посіб. / В. А. Семиченко. – К. : Вища шк., 2004. – 335 с.

15. Рягин С. Н. Проектирование содержания профильного обучения в старшей школе / С. Н. Рягин // Школьные технологии. – 2003. – № 2. – С. 121–137.

16. Сяпина Т. Формирование методической компетентности будущего учителя : На примере подготовки учителя математики: 13.00.08 / Автореф. дис. ... канд. пед. наук. – Биробиджан, 2005. – 25 с.